

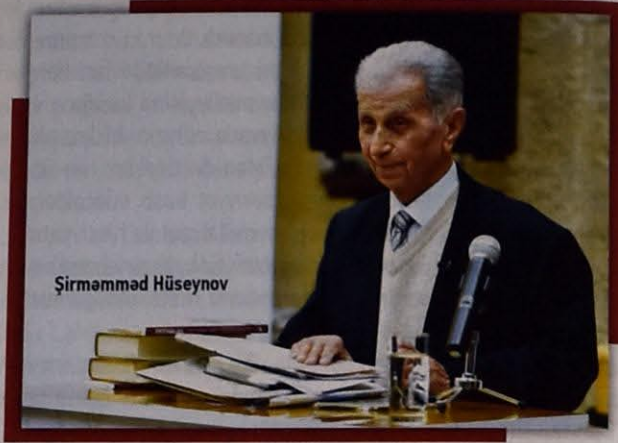
CÜMHURİYYƏT İRSİNİN FƏDAKAR TƏDQIQATÇISI

Cümhuriyyətin fədakar tədqiqatçısı dedikdə müstəqil vətəni, azad millətini, suveren dövlətini sevmə, təəssübünü çəkən, onun tarixini, epoxasını, mühitini dərinlən araşdırən, Cümhuriyyət qurucularının əməl və əməlinə yaxından bələd olan, istiqlal məfkurəsinin alovlu təbliğatçısına çevrilən, canı, ruhu ilə müqəddəs milli ideallara sadıq qalan mərd, mübariz, fədakar insan, dönməz əqidəyə, parlaq zəkaya malik şəxsiyyət göz önündə canlanır...

“Çağdaş zamanımızda sadalanan yüksək mənəvi meyarlara cavab verən, Cümhuriyyət irsini istiqlal işığında qəlbini hərarətinə, zəkasının nuruna bələyərkə qalın, sanballı ki-tablara, dərs vəsaitlərinə çevirib müasir gəncliyə ünvanlayan, həyat, yaşam üçün ən böyük şəfanı xalqa xidmətdə tapan, məzmunlu, mənalı ömrünün, xoşbəxt taleyinin onuncu onilliyinə qürur, ictimaiyyətlə qədim hissələrlə qədəm qoyan professor, əməkdar jurnalist, Prezident təqaüddüsi, “Şərəf” ordenli Şirməmməd Hüseynov çoxsaylı təltif və mükafatlardan fərqli anlamda “Cümhuriyyətin fədakar tədqiqatçısı” adlandırmaq, güman edirəm ki, mübaliğəyə yol vermərik.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onun min azab-əziyyətlə hasilə gətirdiyi, nəşr etdirdiyi tədqiqat işlərini, elmi yaradıcılığını və publisistik fəaliyyətini davamlı izləmək məmnunluğu mənə də müəssər olmuşdur. Hər zaman rəvan nitqə, sağlam məntiqə, geniş erudisiyaya, güclü yaddaşa malik Şirməmməd müəllimin ən sətər dövrlərdə belə nurlu çöhrəsindən təbəssüm əskilməyib. Bu müdrik, fədakar pedaqoq-alimi bəzən Cümhuriyyət dövründən bu günümüze təşrif gətirmiş adama, sinəsi sirlə, sehlə dolu aləmə bənədirəm. Ağıl-qaralı saçlarına əlləri ilə siğal verib qabaran köksünü kürsüyə dayayaraq Cümhuriyyət qurucularından, dövrün ictimai-siyasi hadisələrindən odlu-alovlu nitqlər söyləyəndə onun simasında Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan Bəy Topçubaşov, Fətəli Xan Xoyski, Nəsim Bəy Yusifbəyli, Xəlil Bəy Xasmməmmədov, Mustafa bəy Mahmudov və b. istiqlal fədailərinin ləyaqətli, sədəqətli, dayanatlı, cəsəratlı mənəvi varisini görürəm.

Şirməmməd Ağaməmməd oğlu Hüseynov (1924) Şəki şəhərində dünyaya göz açıb, 20 yaşında Şəki Müəllimlər İnstitutunun fizika-riyaziyyat fakültəsini bitirib, iki il Zaqatala və Şəki rayonlarında fizika-riyaziyyat müəllimi vəzifəsində pedaqoji işlə məşğul olub. Jurnalistik fəaliyyətinə 1944-cü ildə “Nuxa fəhləsi” qəzetində ədəbi işçi kimi başlayıb. 1945-1950-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsində təhsil alaraq oranı fərqlənən diplomu ilə bitirib. Bir müddət “Azərbaycan müəllimi” qəzetində şöbə müdiri vəzifəsində çalışan Şirməmməd Ağaməmməd oğlu 1950-

Şirməmməd Hüseynov

ci ildə M.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin aspiranturasına daxil olur və dörd ildən sonra namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək elmi dərəcə alır. Şirməmməd müəllim 1954-cü ildə Moskvadan qayıtdıqdan sonra taleyini birdəfəlik olaraq doğma universitetlə, onun Jurnalistika fakültəsi ilə bağlayır. O, 1954-cü ildən fəxri təqaüdə çıxdığı 2014-cü ilədək Jurnalistika fakültəsində baş müəllim, dosent, dekan müavini, dekan, kafedra müdiri vəzifələrində çox fəal çalışmışdır. Xalqımız dövlət müstəqilliyini bərpa edəndə (1991, oktyabr) professor Ş.Hüseynovun jurnalistika məsələlərinə həsr edilən 11 monoqrafiya və dərslisi, 111 elmi-publisistik məqaləsi nəşr olunub. Son 25 ildə Şirməmməd müəllimin elmi-publisistik fəaliyyəti, tədqiqat əsərləri, çıxışları, məruzələri Cümhuriyyət qurucularının irsi, tarixi şəxsiyyətlər ilə birbaşa bağlıdır.

“Onun 1992-2014-cü illərdə, 22 il ərzində toplayıb, tərtib və ərəb qrafikasından transfoneliterasiya edib, nəşrə hazırladığı Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin beş cildliyinə müfəssəl ön söz, şərh və lüğət yazdığını, 20 ilə yaxın müddət ərzində (1903-1920) mətbuat orqanlarına səpələnmiş ədəbi-publisistik materialları bir-bir topladığını, sistemləşdirdiyini nəzərə alsaq, nə qədər nəhəng, məşəqqətli və elmi baxımdan əhəmiyyətli işin öhdəsindən böyük peşəkarlıqla gəldiyinin şahidi oluruq.

Vurğulamaq yerinə düşər ki, M.Ə.Rəsulzadənin Bakı dövrü ədəbi irsini toplayıb nəşrə hazırlamaq mühacirət dövründən qat-qat çətin və əzablıdır. Çünki Cümhuriyyət ideoloqunun mühacirət irsi əsasən kitablarda, dərgilərdə öz əksini tapmışdırsa, Bakıda yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi müddətdə bir kitabı da çap edilməmiş, bütün əsərlərini yüzlərlə dəstləri natamam olan mətbuat sənədlərindən araşdırıb üzə çıxarmaq lazım gəlmişdir. M.Ə.Rəsulzadənin mühacirət dövrü ictimai-siyasi mübarizəsində haqq-ədalət axtarışı, mühacirlər arasında təşkilatlanma mühüm yer tuturdu, Bakı dövrü fəaliyyətində istiqlal uğrunda mübarizə, Azərbaycanın müstəqilliyinin bəyan edilməsi, möhkəmləndirilməsi və xarici aləmdə tanidilməsi problemləri ön plana çıxırdı.

M.Ə.Rəsulzadənin “Əsərləri” beşcildliyinin hazırlanması və nəşri professor Şirməmməd Hüseynovun milli tarixşünaslığımız, ədəbiyyatşünaslığımız və mətbuat tariximiz üçün əvəzolunmaz töhfəsi,

xalqımıza, müstəqilliyimizə, dövlətçiliyimizə ucaldılan möhtəşəm mənəvi abidəsidir.

Onun “Mənəvi irsimiz və gerçəklik” (2004), “Milli haqq və ədalət axtarışında” (2004), “Mətbu irsimizdən səhifələr” (2007), “Müstəqilliyin çətin yolu... reallıqlar, düşüncələr” (2009), “Azərbaycan istiqlalının bayraqdaru” (2011) və b. kitablarında adından da bəlli olduğu kimi, müstəqillik, mənəviyyət və mətbuat problemləri vətəndaş yanğısı, araşdırıcı-alim cəfəkeşliyi, publisist sətliyi, kəsərliliyi ilə incələnməmişdir.

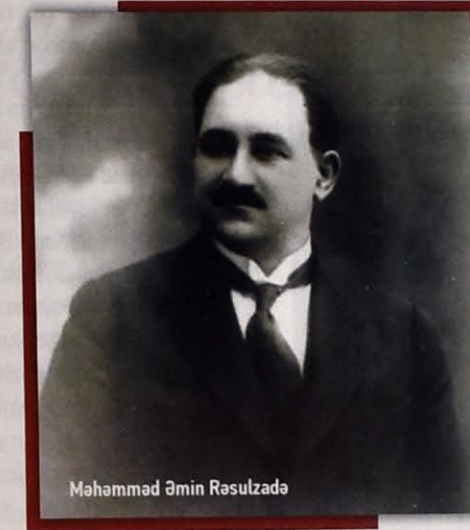
Milli istiqlala, Cümhuriyyət qurucularının ədəbi irsinə dair kitabların ərəb qrafikasından müasir əlifbaya transfoneliterasiya edilməsi, nəşrə ön sözün və şərhlərin yazılması hər zaman Şirməmməd müəllimin elmi fəaliyyətində ön sırada, üst qatda yer alıb. Onun “Qurtuluş” jurnalının 1934-cü il xüsusi nömrəsi (2008), “M.Ə.Rəsulzadə – Azərbaycanda milli hərəkat” (2009), “Ü.Hacıbəyli. Nəşrlərdən kənarda qoyulmuş mətbu əsərləri” (2009), “Ü.Hacıbəyli. Nəşrlərdən kənarda qoyulmuş, ixtisar və “redaktə” edilmiş əsərləri” (2010), “M.Ə.Rəsulzadə. Bakı və Azərbaycan tarixinə dair əsərləri” (2013), “İstiqlal 1918 - 28 mayıs - 1919” (2014) və b. kitabları vaxtın nadirəyə çevrilmiş, yalnız Şirməmməd müəllimin fədakar zəhməti nəticəsində tapılıb üzə çıxarılarək nəşrə hazırlanmış, müqəddimə, izahlar və lüğət yazılaraq sanballı tirajla çağdaş oxuculara, milli istiqlal sevdalarına ünvanlanmışdır.

Xatırlayıram ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycan Cümhuriyyətinin birinci ildönümünə həsr edilən və 1919-cu il 28 mayda işıq üzü görmüş “İstiqlal” məcmuəsi haqqında məlumatlı olsaq da, Azərbaycan arxivlərindən toplunu əldə etmək müşkül məsələyə çevrilmişdi. Türkiyəli araşdırmaçı dostların da bu sahədə biza yardım göstərməsi “kolay” deyildi. Ankarada 1991-ci il may ayında konfransda olduğum müddətdə ən zəngin kitabxanalarda apardığım araşdırmalar da nəticəsiz qalırdı... Budur, uzun illərin sorağında olduğum “İstiqlal” məcmuəsi... Professor bu toplunu əldə etməklə kifayətlənmir, onu müasir əlifbaya çevirərək 2014-cü ildə “Qanun” nəşriyyatında çap etdirir. Nəşrin dəyərli xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, çapa hazırlayan topluda mətnin latin qrafikalı variantı ilə paralel ərəb əlifbalı faksimilesini də verir. Məcmuədə “Azərbaycan istiqlalını mübəyyin əqdnamə”si, Ə.Cavadın “Milli bayrağımıza”, “Qalx”, Əli Yusifin “Bir Turan yolçusu diyor ki” şeirləri, M.Ə.Rəsulzadənin “Azərbaycan Cümhuriyyəti”, “Azərbaycan paytaxtı”, Üzeyir Hacıbəylinin “Azərbaycan türklərinin musiqisi haqqında”, Məhəmməd Ağaoğlunun “Azərbaycan”, “Xalq ədəbiyyatı” və b. elmi-publisistik məqalələr yer alıb.

Məcmuənin üz qabığında isə Şirməmməd müəllim məramını belə bəyan edir: “Məcmuə çoxminlik dövlətçilik tariximizdə ilk dəfə “Azərbaycan” adlı dövlətimizin bir yaşınının tamam olması münasibətilə 1919-cu il mayın 28-də işıq üzü görmüşdür. Cəmi 4 ildən sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyini Müstəqil Cümhuriyyətimizdə bayram edəcəyik. Bu məcmuəni həmin yubileyə hazırlığın ilk töhfəsi hesab edin!”

“Bəli, Cümhuriyyətin fədakar tədqiqatçısının istiqlal “mərafonu” bir əsrlik müstəqillik bayramımızdan xeyli əvvəl, “İstiqlal” məcmuəsi ilə başlasa da, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tədqiqi, tanıtımı və təbliği sahəsində bir hovur nəfəs dərmədən, maneələr qarşısında dayanmadan, vaxt itirmədən qarşısına qoyduğu ali məqsədin dərinliyi ilə ucalığı arasındakı zaman məsafəsinin mötəbər vəhdətinə çevrildi.

Möhtəşəmliyi, mükəmməlliyi və əhəmiyyəti ilə heyrat doğuran, 2015-2017-ci illərdə “Qanun” nəşriyyatında çap edilən, ümumi həcmi 95 ç.v.-dən çox olan “Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” adlı üçcildlik kitab 1918-ci ilin noyabr ayından 1920-ci ilin aprelində fəaliyyət müddətində Azərbaycan Cümhuriyyətinin ideoloji istiqamətinin, quruculuq yolunun, dövlətçilik sisteminin, iş prinsiplərinin Parlament müstəvisində müzakirəsi, qərarların qəbulu, daxili və xarici siyasət, ictimai-mədəni mühit haqqında dolğun təsəvvür yaradır. 443 saydan ibarət olan “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrindən bu

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə

qədər materialın araşdırılıb toplanması, ərəb qrafikasından müasir əlifbaya çevrilməsi, geniş və ətraflı ön söz yazılması, zəngin lüğət tərtibi gərgin zəhmət tələb etsə də, professor Şirməmməd Hüseynov bu ağır, eyni zamanda, ictimai, qürur hissi doğuran işin öhdəsindən qeyrətlə, mətanətlə, ləyaqətlə gəlmişdir.

“Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” üçcildliyinin birinci cildi (redaktorları: prof. Şamil Vəliyev, Samir Xəlidoğlu, Bakı, “Qanun”, 2016, 556 səh.) prof. Ş.Hüseynovun “Ön söz”ü ilə başlayır, Xəlil İbrahimin “Azərbaycan Parlamanı” yazısında Heyət-i-Vükəla rəisi Fətəli Xan Xoyskinin parlaman sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə məktub yazaraq Məclisi Millinin vaxtının və yerinin müəyyənləşdirilməsinin və toplanmasına səy etməyin təmənnasında olduğunu vurğulayan informasiyalar yer almışdır.

Rəsmi müraciətdən sonra M.Ə.Rəsulzadə Milli Şura üzvlərini 1918-ci il noyabr ayının 16-da Duma binasının (indiki Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti - A.R.) iclas zalına dəvət etdi. Milli Şura rəisi Bakıda keçirdikləri ilk iclasda xalqımızın keçdiyi mübarizə yoluna ümumi nəzər salaraq belə dəyərləndirirdi: “Azərbaycanlılar... heç vaxt hürriyyət və istiqlaliyyət fikrindən ayrılmayaraq daima bu uğurda çalışmış, mübarizə ələmişlərdir. Rusiya çarizmi dövründə onların fəaliyyəti yalnız milli ədəbiyyat, milli məktəb, milli mədəniyyət mübarizəsində təzahür etmişdir”.

Göründüyü kimi, M.Ə.Rəsulzadə Milli Şuranın beş aylıq fasilədən sonra növbəti iclasının açılışı zamanı yığcam və sanballı çıxışında “mənəm-mənəm”likdən ucada dayanaraq iki cümlə ilə ədəbiyyat, məarif və mədəniyyət xadimlərinin milli istiqlaliyyət uğrunda mübarizəsini haqlı olaraq xüsusi vurğulamış, onların haqlarını, xidmətlərini zərgər dəqiqliyi ilə yüksək dəyərləndirmişdir.

“Azərbaycan” qəzetinin səhifələrində Milli Şuranın iclas materialları yer alıb, Parlamanın açılışı münasibətilə Üzeyir Hacıbəyli, Xəlil İbrahim, Fərhad Ağazadə, Əli Yusif, Hüseyn Mirzəcəmalov və başqaları rəy və təkliflər bildirib, təbriklər öz əksini tapıb.

“Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” üçcildliyinin birinci cildinə 1918-ci il 10 noyabrdan 1919-cü il 12 mayadək olan dövrdə Cümhuriyyət Parlamentinin müzakirə etdiyi məsələlər, firqələrin müraciət və bəyanatları, görkəmli ziyalıların, ədiblərin, mədəniyyət xadimlərinin istiqlal ruhuna köklənmiş düşüncələri, baxışları, təəssüratları, ictimai-siyasi hadisələr haqqında şərhlər daxildir.

Üçcildliyin ikinci cildi əvvəlkinin davamı olsa da, kitab professor Şirməmməd Hüseynovun ön sözü ilə açılır, M.Ə.Rəsulzadənin “Azərbaycan”ın birinci sənəyi-davamiyyəsi”, “Hadisələrin mənası”, Ü.Hacıbəylinin “Dördgöz olmalıyıq” məqalələri toplusunun istiqlal ruhuna uyğun, müqəddəs məramı ilə canlı vəhdət yaradan müqəddimələrdir. Topluda M.Ə.Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyli, N.Yusifbəyli, A.A.Ağaalizadə, Ö.F.Nemanzadə (Ümidvar), X.İbrahim, Ə.Ağakışızadə, F.Ağazadə və b. məqalələri, şərhləri müasirliyi, aktuallığı ilə diqqət çəkir. İkinci cildə yer alan materiallar içərisində Cümhuriyyətin birillik yubileyi ilə əlaqədar “Azərbaycan” qəzetində Vükəla Şurası rəisi və Daxiliyyə naziri Nəsim Yusifbəylinin “Azərbaycan vətəndaşlarına hökumətin müraciəti”,

Şeyxülislam, Axund Ağa Ağaalizadənin “İstiqlaliyyət”, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin “Nə böyük bayram”, Üzeyir Hacıbəylinin “Bir yaş”, İbrahim Xəlil “Şərəfli bayram”, Fərhad Ağazadənin “Türk şüarəsi və istiqlal”, Əliabbas Müznibin “Azərbaycan istiqlalı”, Əli Yusifin “Gənc nəslə”, Şəfiqə Əfəndizadənin “Təşkilatın qadınlara təsiri”, Ağababa Ağababazadənin “Milli bayram münasibətilə” və digər nəşr edilmiş məqalələr, düşüncələr, təəssüratlar şanlı tariximizə məhəbbət, milli dövlətçiliyə rəğbət və istiqlal məfkurəsinə sədaqət ruhunda qələmə alınaraq Cümhuriyyət insanlarında işıqlı gələcəyə, nurlu sabahlara möhkəm inam və ilham aşılayırdı.

“Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” kitabının ikinci cildi Parlamanın 23 təşrin-i-əvvəl (oktyabr-A.R.) tarixli iclası və Ü.Hacıbəylinin “Əsassız tələb” adlı məqaləsi ilə bitir. Ali qanunverici orqanın 23 oktyabr tarixli iclasında “Mətbuat nizamnaməsi” haqqında mərəzə Şəfi bəy Rüstəmbəyliyə həvalə edilmişdi. O, azad, hürr mətbuatın mahiyyəti barədə deyir: “... Mətbuat gərək hürr və sərbəst olsun... Bu layihənin əsası üzrə hər bir azərbaycanlının ixtiyarı var ki, məmləkətdə qəzetə çıxarsın, kitab təlif etsin və mətbəə açsın”.

Azərbaycan xalqının istiqlala gedən yolunda mayaka, dan ulduzuna çevrilən, məramı uğrunda məhrumiyyətlərə, təpkilərə məruz qalan, lakin amalından, niyyətindən dönməyən milli mətbuatımız hüquq

və vəzifələrini özündə əks etdirən “Mətbuat nizamnaməsi” ilə söz və düşüncə azadlığının yeni hüquqi mərhələsinə qədəm qoyurdu. Parlaman təmsilçiləri bu qanun layihəsi ilə mətbuatı məmur özbaşınalığından xilas etməyin, azad fikrin intişarına təkən verməyin optimal yollarını arayırdılar.

“Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” kitabının yenidən çapdan çıxmış üçüncü cildində də (“Qanun” nəşriyyatı, 2017, 552 səh.) “Mətbuat nizamnaməsi”nin ciddi müzakirəsi davam etdirilmişdir. Azərbaycan Məclisi-Məbusanının (Parlamanının) 23-27 oktyabr 1919-cu il tarixində keçirdiyi iclaslarında Nəsim bəy Yusifbəyli, Səmədəğa Ağamalıoğlu, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əliheydər Qarayev, Məhəmməd Əli Rəsulzadə, İbrahim Əbilov, Hacı Kərim Sanlı, Əsədulla Əhmədov, Abdulla bəy Əfəndizadə, Əhməd Cövdət və başqaları müzakirələrə qatılır, qanun layihəsi ikinci oxunuşdan sonra müəyyən dəyişikliklərlə qəbul edilir. Kitabda Parlamanımızın bir illiyi münasibətilə “Azərbaycan” qəzetinin 1919-cu il 9 dekabr tarixli 340-cı sayında verilən məlumatda bildirilir ki, bir il ərzində Cümhuriyyətin ali qanunvericilik orqanı 104 iclas keçirmiş, 120-yə yaxın mühüm qərar qəbul olunmuşdur.

“Azərbaycan” qəzetinin 1920-ci il 27 aprel tarixli sonuncu – 85-ci sayında Parlamanın 15 nisan (aprel) iclasında təsdiqlənmiş “İran-Azərbaycan müahidənamələrinin təsdiqi” adlı sənədin son müzakirəsi verilib.

“Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” kitabının sonuncu cildində akademik, millət vəkili Nizami Cəfərovun “Professor Şirməmməd Hüseynova açıq məktub”, millət vəkili Fazil Mustafanın “Təqaüdünü millətə xərcləyən kişi”, millət vəkili, “Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru Bəxtiyar Sadıqovun “İstiqlalımızın yadigarı, həmyaşıdı və tərənnümçüsü” adlı məqalələr də yer alıb.

Cümhuriyyət dövrünün mühüm əhəmiyyət kəsb edən önəmli hadisələrini, tarixi şəxsiyyətlərin fikir və düşüncələrini, Parlaman-dakı müzakirə və mübahisələri özündə əks etdirən materialları “Azərbaycan” qəzetinin səhifələrindən toplayıb ərəb qrafikasından müasir əlifbaya çevirərək hər cildinə ön söz, lüğət yazan “Şərəf” ordenli professor Şirməmməd Hüseynov üçcildlik kitabı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi ərəfəsində ən möhtəşəm və unudulmaz abidə ucaldı. Onun vətənə, millətə və dövlətə böyük sevgisini, bariz fədakarlığını və mətin iradəsini təcəssüm etdirən “Azərbaycan” qəzetində Parlament hesabatları və şərhləri” adlı kitablarını bütövlükdə istiqlal dövrünün ensiklopediyası, ictimai-siyasi mühitin salnaməsi və müstəqilliyimizin tarix dərslisi də adlandırmaq olar.

Əminliklə vurğulamaq istəyirəm ki, milli ruhunun yenilməzliyi, yarıdıcılıq qüdrətinin sarsılmazlığı, istiqlal məfkurəsinə sədaqəti ilə tənənən, rəğbət qazanan Cümhuriyyətin fədakar tədqiqatçısı, professor Şirməmməd Hüseynovun AXC Parlamanı və epoxası haqqında monumentallığı, əzəməti, möhtəşəmliyi ilə fərqlənən üçcildliyi istiqlalına, müstəqilliyinə yenidən qovuşmuş Azərbaycanın ən yüksək mükafatına təqdimata, ölçüyəgəlməz əməyi qədirşünaslıqla dəyərləndirilməyə layiqdir. ♦

A.Rüstəmli

AMEA N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsinin müdiri,
filiologiya üzrə elmlər doktoru, ADMİU-nun professoru